

T.C.
ŞANLIURFA
VALİLİĞİ

ŞANLIURFA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ARAŞTIRMALARI

2025

T.C.
ŞANLIURFA
VALİLİĞİ

ŞANLIURFA

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ARAŞTIRMALARI

I. CİLT

2025

ŞANLIURFA
SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRAS
ARAŞTIRMALARI

I-II. CİLT
ŞANLIURFA VALİLİĞİ YAYINLARI

Birinci Basım: Ağustos 2025

ISBN 978-625-445-142-3

Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) Katkılarıyla

Editörler

Prof. Dr. Yakup ÇELİK
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

Bölüm Editörleri

Prof. Dr. Halit KARATAY
Prof. Dr. Ahmet Ferit ATASOY
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL
Doç. Dr. Ömer KIRMIZI
Dr. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU
Mustafa AKGÜL
Mehmet Bakır KARADAĞLI
Abuzer AKBIYIK

Görsel Tasarım

Mustafa AKGÜL

Tashih

Mehmet Emin MERCAN
Hilal YÜKSEL
Ali Nur HAYIRLI
Selahattin E. GÜLER

Baskı

EMSAL Matbaa Tanıtım Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Bahçekapı Mah. 2477. Cad. No:6 Etimesgut / Ankara

Tel: 0 312 278 82 00 - Sertifika No: 46753

Şanlıurfa Somut Olmayan Kültürel Miras Araştırmaları” adlı kitap Şanlıurfa Valiliği yayını olup kitapta yer alan yazıların içerik, dil, imla ve ilmi sorumluluğu ile hukuki sorumluluğu yazarlara aittir. Yazıların içeriği Şanlıurfa Valiliği’nin görüşlerini yansıtmaz. İzinsiz kopya edilemez ve çoğaltılamaz.

ŞANLIURFA HALK KÜLTÜRÜNDE ASKER UĞURLAMA VE KARŞILAMA GELENEĞİ

Doç. Dr. Ömer KIRMIZI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü

GİRİŞ

Eski Türk topluluklarını ayakta tutan müesseselerden ikisi büyük bir önem taşımaktadır: aile ve ordu. Haşmetli devirler, müreffeh çağlar bu iki sosyal kurumun özenle korunduğu dönemlerde idrak edilmiştir (Kafesoğlu, 2020, s. 78). Nitekim Türk milletinin İslamiyet'ten önce de güçlü bir ordu sistemi oluşturduğu, varlığını ordu-millet anlayışına dayandırdığı; İslam dininin kabulü ile birlikte mukaddes bir gaye ile ve kutsal bir mekân olarak değerlendirilen "peygamber ocağı"nda ifa ettiği bu görevi doğduğu topraklara ödenmesi gereken bir borç olarak telakki ettiği bilinmektedir. Bireysel olarak asker ocağına karşı takınılan bu tutumun yanında toplumsal manada da cihan hâkimiyeti mefkûresi ve fetih olgusu askerlik kurumuna ve bunun kamusal yapısı olan orduya karşı büyük bir muhabbetin oluşmasının temel sebebidir.

Askerlik çağı, Türk toplumu için önemli geçiş dönemlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Asker ocağından geçmemiş birey henüz olgunlaşmamış, söz ve fikir anlamında toplumsal kabule mazhar olmamış görülür. Bu itibarla ergenlik olarak kabul edilen askerlik öncesi dönemdeki kişilere karşı kolektif bellekte var olan "Askerde akli başına gelir.", "Askerde hayatı öğrensin!", "Burnu sürtülsün!" (Şenocak, 2020, s. 51) gibi

beklentiler, asker ocağının misyonunu göstermesi açısından da dikkate değerdir.

Türk halkı askerliği kutsal bir görev saymıştır. Askerlik çağına gelmiş delikanlının askere yolcu edilmesi, askerlik dönüşü karşılanması bir gelenektir. Askerlik; delikanlının askere gideceğinin belli olmasından, askere uğurlanmasına, ardından ağıt yakılmasından, gönderdiği mektuplara, karşılanmasına kadar geleneği olan bir geçiş dönemidir. Her törende olduğu gibi askerliğin etrafında da âdetler, inanmalar, pratikler zinciri oluşmuştur (Artun, 2012, s. 293).

Asker uğurlamaları, Anadolu'nun farklı bölgelerinde birçok ortak motiflerle gerçekleştirilir. Uğurlama, asker adayının sülüs adı verilen hangi kışlada ve hangi göreve başlayacağını ifade eden askerliğe sevk belgesi ile başlar. Bu belgenin adayın eline ulaşmasıyla birlikte o genç artık askerlikle ilgili hazırlık yapacağından işten el çektirilir. Bu süre zarfında asker adayı genç, komşuları ve akrabaları tarafından yemeğe alınır, cebine harçlıklar konur ve yaşadığı bölgede asker eğlenceleri düzenlenir. Kurban kesilmesi, mevlit okutulması ve asker adayının eline kına yakılması da yaygın bir uygulamadır. Varsa civardaki yatır veya türbeler ziyaret edilir, aileler askerlik sürecinin selamete bitmesi için adakta bulunur. Günü geldiğinde asker adayı, süslenmiş arabalarla konvoy yapılarak terminale kadar götürülür.

Burada da alkışlarla, halaylarla asker adayı otobüse bindirilip uğurlanır (Fidan, 2020, s. 67-89).

Askerlik dönüşü, uğurlama kadar şenlikli geçmez ama sağ salim dönüşün verdiği mutluluk ve coşku ev ahalisiyle paylaşılır. Geliş haberini getiren kişiye hediye verilir. Adak adanmışsa öncelikle kurban kesilir, konu komşunun çocuklarına şeker dağıtılır. Bazı bölgelerde mevlit okutulur, asker folklorunun önemli bir parçası olan askerlik anıları anlatılır. Askerlik dönüşünün üzerinden birkaç ay geçtikten sonra artık genci evlendirmek için münasip bir kısmet aranmaya başlanır.

ŞANLIURFA'DA ASKER UĞURLAMA UYGULAMALARI

Girişte özetlenen asker folkloruna dair motiflerin Anadolu'nun farklı bölgelerinde ortaklık gösterdiğini söylemek mümkündür. Şanlıurfa'da da asker uğurlama, askerlik dönüşü ve bu süreçteki bağlama dair uygulamalar zengin bir görünüm arz etmektedir. Bu çerçevede Şanlıurfa'daki uygulamaları kent-kırsal ve eski-yeni bağlamında şu şekilde ele almak mümkündür:

Askere gidecek genç ve ailesi bu müjdeli haberi eş, dost ve akrabalarına duyurur. Çünkü askere alınmak hem genç hem de ailesi için büyük bir gurur vesilesidir. Askerlik çağına gelmiş ancak hastalık veya başka bir sebeple askere alınmayan kişinin ve ailesinin boynu bükük kalırdı (K.K.1).

Asker adayının ailesi gücü yeterse kurban kesip ahalie dağıtır veya külünçe yaptırıp dağıtır. Asker adayı ve ailesi son bir hafta içinde yemekli davetlere icabet eder. Onun sevdiği yemekler önceden öğrenilir, sofralar buna göre şenlendirilirdi (K.K.5). Akrabalardan sonra konu komşu ve çevredeki büyükler ziyaret edilir, duaları alınır. Asker adayı, daha önce askere gitmiş büyüklerinin hatıra, bilgi ve tecrübelerinde istifade eder. Peygamber ocağında nasıl hareket etmesi gerektiğine dair nasihatleri dinler. Bu süreçte asker adayının arkadaşları da çeşitli etkinlikler yapar, sık aralıklarla küçük çaplı sıra geceleri düzenler. Genç, arkadaşlarıyla çarşı pazar yapar; askerde lazım olan giysi, iç çamaşır, tıraş makinesi, ayna, tırnak makası, cüzdan gibi eşyalar arkadaşları tarafından alınır (K.K.4). Eskiden, parasını muhafaza etsin diye askere gidecek gence içten cepli don diktirilirdi (K.K.2).

Gitmeden iki gün önce ise asker adayının evinde arkadaşlar ve akrabalarla kına merasimi yapılır. Kına

yakıldıktan sonra eline sarılan bez, zamanı geldiğinde eveleneceği kıza/geline verilmek üzere saklanır. Bazı aileler de o bezin içine her gün bir sadaka koyar, çocukları dönünce de o parayla bir hayır yapılır (K.K.2). Merasimin hemen ardından ellerine kına yakılan asker adayı başka bir eve götürülür. Gidilen evde de çalgılar eşliğinde hoyratlar, gazeller okunur; türküler söylenir. Gece, çiğköfte ve kadayıf ziyafeti ile sona erer. Aynı eğlence gencin evinde kalan kadınlar arasında da yapılır. Asker anası ve kız kardeşleri evde şenlik tertipleyerek leğen çalıp maniler okur, türküler söyler. Kadınlar çiğköftenin yanında kadayıf yerine peynirli helva, küncülü akıt veya palıza gibi tatlılar yapar (K.K.4, K.K.5).

Asker adayı yola çıkmadan bir gece önce arkadaşları tarafından hamama götürülür, saç-sakal tıraşı yapılır, hamamda çiğköfte ve kadayıf yenir, bütün hamam ahalisine de ikram edilir. Annesi, asker adayına peksimet, küncülü ekmek ya da içli köfteden bir ısırık verip gerisini bir torbaya koyar. Bu aslında "Daha yiyecek ekmeği var!" ve bu nimetin hatırına askerden selamete dönsün niyetiyle yapılan bir duadır (K.K.2, K.K.4, K.K.5). Yine askere gidecek gence annesi bir gün öncesinden bir atlet giydirip ertesi gün çıkarıp saklar. Askerlik dönüşünün ilk günü sağ salim dönen gence o atlet yeniden giydirilir. Bazı anneler iki ayrı kâğıt alıp birine "La ilahe illallah" diğerine "Muhammedün Rasulullah" yazdırır. "La ilahe illallah" yazılı kâğıdı oğluna verip askerlik boyunca üzerinde taşımamasını tembih eder. "Muhammedün Rasulullah" yazısı ise evde kalır, oğlu geldiği zaman her ikisini birleştirip ya duvara asar ya da oğlunun çeyizine koyar (K.K.2).

Uğurlamanın olacağı gün, asker adayı öncelikle yakın akrabaları tek tek ziyaret eder, hayır dualarını alır, helallik ister. Dedelerin, ninelerin, amcaların, dayıların elleri öpülür; küçük çocukların saf ve temiz duaları alınır. Bu sırada büyükler asker adayının cebine harçlıklar koyar. Ailesi ve arkadaşları asker adayını aracının kalkacağı yere kadar zılgıt eşliğinde götürür. Anne dışında kadınlar genellikle yolcu etme merasimine katılmazlar (K.K.1, K.K.3, K.K.4, K.K.5).

Eğer askere gidecek genç yaz aylarında gitmişse o aylarda kurutulan bamyayı yiyemediği için annesi arkasından "Vay benim gözümün nuru, anasının kuzusu, bamyaya kuruttum yemeden gitti!" diye ağlar (K.K.4). Uğurlamadan sonra yakın akrabalar askerin anne

babasını teskin etmek için evlerinde zaman geçirir, akşam evlerine dönerler.

Anne, askerlik süresi boyunca oğlunun sevdiği yemekleri yapmaz. Askerliğin zor olduğu eski dönemlerde anneler çocukları askerden dönene kadar bir çul üzerinde uyur ve başlarının altındaki yastığın altına et taşı koyarlardı. Bu, oğlu askerdeyken başını yastığa, bedenini sıcak yatağa koymadıklarını ifade etmek içindi. Özellikle tek evladı olan annelerin bu konuda daha hassas ve kırılgan oldukları bilinir. Korku ve üzüntülerini ifade için her gün bir mangalda köz yakıp "Bu köz nasıl yanıyor, sen bana merhamet et!" diye dua ederlerdi. Askerin gönderdiği mektuplar biriktirilip muhafaza edilir. Asker, tezkereyi alıp sağ salim evine dönünce o mektuplar yakılıp ateşle sahadanda kaygana yapılıp gence yedirilir (K.K.2, K.K.5).

Askerlik dönüşünde ise adak adanmışsa kurban kesilip konu komşuya ve fakirlere dağıtır. Adağı adayan kesilen hayvanın etinden yiyemez, ancak para mukabilinde yiyebilir. Askerden dönen genç uğurlamada olduğu gibi akraba ve komşular tarafından yemeğe davet edilir, askerlik borcu ödendiğine göre artık ona münasip bir kısmet arayışına girilirdi (K.K. 7).

Şanlıurfa'nın köylerinde de askerlik coşkusu ve bunun etrafında gelişen uygulamalar şehir kültürüyle benzerlik göstermektedir. Asker adayı bir hafta veya on gün öncesinden akrabaları ve komşuları tarafından yemeğe davet edilir, cebine harçlık konur. Köylerde tertipler toplu olarak da yemeğe davet edilir. En son gece ise asker adayının evinde mevlit okutulup akrabalar ve köylüler yemeğe davet edilir (K.K.6, K.K.7).

Köylerde birliğe hareket gününden birkaç gün önce veya o haftanın cumartesi ve pazarında tertipler için davul çaldırılıp eğlence düzenlenir. Düğün ve sünnet merasimlerinde olduğu gibi bütün ahali bu eğlenceye katılır, herkes asker adaylarıyla halay çeker. Bu eğlencelerde havaya silah sıkılır (K.K.6, K.K.7). Son yıllarda bunun önüne geçmek için kamu kurumları, STK'lar ve muhtarlıklar çeşitli önlemler almaktadır (URL-1).

Eğlencenin gecesinde bütün tertiplerin eline kına yakılır. Asker adaylarının birliklerine teslim olacağı illere hususi araçla gitmeleri son yıllarda yaygınlaşan bir uygulamadır. Önceki yıllarda köylerde konvoyla çıkarılan asker adayı zılgıtlarla, alkışlarla uğurlanır; otogarda da

otobüsüne binmeden önce yine davul çaldırılırdı (K.K.6, K.K.7, URL-2).

Köylerde uzun yıllar köyün tek telefonu muhtarın evinde bulunan telefon olduğundan askerle ailesi arasındaki iletişim mektup dışında bu telefonda sağlanırdı. Askerden dönen genç, giderken olduğu gibi dönüşte de akrabaları ve komşuları tarafından yemeğe davet edilir.

Asker folklorunu besleyen en önemli unsurlardan biri de gurbet temasıdır. Ailesinden, sevdiklerinden, vatanından ayrılan askerın geride bıraktıklarına karşı duyduğu özlem ile memlekette kalanların hasreti zaman zaman halk anlatılarına konu olur. Hele ki askerlik dönemi birbirini seven iki genci ayırmış veya evli olması sebebiyle geride eşini ve çocuğunu bırakan birinin başına gelmişse bu durum türkölere, hoyratlara, ağıtlara veya manilere konu olur. Şanlıurfa yöresinde de bu hasret hoyratlar ve maniler üzerinde dile gelmiş, askere giden ile sılada kalanlar arasındaki özlem bu ürünlere yansımıştır. Bu kapsamda yöreden derlenen bazı hoyrat ve mâni metinlerine burada belirtmek yerinde olacaktır.

Ataş kodum mangala
Kuşlar konmuş çangala
Sen orada ben burda
Nasıl bende can kala (K.K.1)

Atımın boynu kara
Bindim gettim dağlara
Ya gelirem ya gelmem
Ağlama bahtı kara (K.K.7)

Ay doğdu düze düştü
Top kekil yüze düştü
Felek mıraziy olsun
Ayrılık bize düştü (K.K.2)

Ayrıldım Mehemmet'ten
İçerim dolu dertten
Ben senden vazgeçmezdim
Emir çıktı devletten (K.K.5)

Behteniz ot değil mi
Yaprağı dört değil mi
O yârdan haber gelmez

Bu da bir dert değil mi (K.K.3)

Deli koyun
Deli kurt deli koyun
Yarımdan ayrılanın
Adını deli koyun (K.K.4)

Garibem yoktur arkam
Kanadım yoktur kalkam
Çıkayım dağ başına
Urfa'ya doğru bakam (K.K.6)

Kaleden atın beni
Askere katın beni
Asker beni neylesin
Kızlara satın beni (K.K.2)

Karşı dağda talan var
Beni derde salan var
Çek bayraktar bayrağı
Gözü yolda kalan var (K.K.4)

Sandıkta hurma mısın
Gergefte sırma mısın
Ben burda ah çekerem
Sen orda duymaz mısın (K.K.1)

...
Mıraziy olsun: Muradın olsun.
Behteniz: Maydanoz

SONUÇ

İnsan hayatının en önemli erginlenme dönemlerinden biri olan askerlik, asker adayının gideceği birliğin belli olmasından askerden dönüp karşılanmasına kadar geçen süreci içeren ve her aşamasında bir inanç, pratik veya uygulama gerçekleştirilen bir geçiş dönemidir. Ayrıca askerlik bir erkek için toplumsal kabule mazhar olmanın, bireysel olarak dikkate alınmanın ve kendisini ispatlamış olmanın bir yolu olarak kabul edilir. Kutsal kabul edilen asker ocağı, aynı zamanda bir eğitim yuvası olarak görüldüğünden kişinin olgunlaşım yetişmesine de katkı sunar. İnceleme alanı olan Şanlıurfa yöresinde de askere uğurlama, askerlik süreci ve karşılamada uygulanan birtakım uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamaların büyük bir kısmının Anadolu'nun diğer bölgelerinde icra edilen uygulamalarla benzerlik

gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak bu uygulamaların yerel vurgular ve mahallî kültür özellikleriyle özgün bir renge büründüğünü söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Artun, E. (2012). Türk halkbilimi. Karahan Kitabevi.
Fidan, F. (2020). Asker folkloru. Sonçağ Akademi
Kafesoğlu, İ. (2020). Türk İslam sentezi. Ötüken.
Şenocak, E. (2020). Kültürel Bellekte Askere Yollama
Geleneği: Baskil (Elâzığ) ve Çevresi Örneği, Akra
Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, S.22, C.8, 49-61.

Web Kaynakları

URL-1:

<https://www.gazeteipekyol.com/haber/15695051/sanliurfa-emniyeti-uyardi-mutluluga-kursun-sikma>

URL-2: <https://www.ajansurfa.com/haber/9126526/urfada-davullu-zurnali-zilgitli-ugurlama>

Sözlü Kaynaklar

K.K.1: Remzi Demir, kişisel görüşme, 11.06.2024
K.K.2: M. Sadık Alican, kişisel görüşme, 20.02.2024
K.K.3: Yasin Kurt, kişisel görüşme, 01.04.2023
K.K.4: M. Fuat Kürkçüoğlu, kişisel görüşme, 25.03.2024
K.K.5: Rahime Demir, kişisel görüşme, 11.01.2025
K.K.6: Hüseyin Kırmızı, kişisel görüşme, 17.10.2024
K.K.7: Ahmet Yılmaz, kişisel görüşme, 22.08.2024